

АХБОРОТ КУТУБХОНА МУАССАСАЛАРИДА РЕСТАВРАЦИЯ ВА КОНСЕРВАЦИЯНИНГ РОЛИ

doi 10.34920/2181-8207/2023/3-077

Annotation: The article examines the urgent issue of preserving library collections through restoration and conservation of documents. The factors of destruction and damage of materials are analyzed, the main restoration works are characterized. Special attention is paid to modern innovative technologies used in the restoration and conservation of documents. The issues of assessing the condition of collections, planning restoration work, and improving the skills of restoration personnel are considered. It is concluded that an integrated approach and the use of advanced technologies are of great importance for the restoration and extension of the service life of library collections.

Key words: restoration and conservation, innovative technologies, library collections

Аннотация: В статье рассматриваются актуальные проблемы сохранения библиотечных фондов посредством реставрации и консервации документов. Анализируются факторы разрушения и повреждения материалов, дается характеристика основных реставрационных работ. Отдельное внимание уделяется современным инновационным технологиям, применяемым в реставрации и консервации документов. Рассмотрены вопросы оценки состояния фондов, планирования реставрационных работ, повышения квалификации реставрационных кадров. Сделан вывод о большом значении комплексного подхода и использования передовых технологий для реставрации и продления срока службы библиотечных фондов.

Ключевые слова: реставрации и консервации, инновационным технологиям, библиотечных фондов

Шаҳноза Исмаилова,
Ўзбекистон давлат Жаҳон тиллари университети Ахборот-ресурс марказининг Ахборот-кутубхона ресурслари билан хизмат кўрсатиш бўлими мудири

Ахборот-кутубхона марказлари ва ахборот-ресурс марказлари таълим ва маданий меросни сақлаш ҳамда улардан фойдаланиш имкониятини таъминлашда муҳим ўрин тутади. Фондларда босма ва қўлёзма китоблар, архив материаллари, аудиовизуал ёзувлар ва бошқа оммавий ахборот воситаларининг улкан коллекциялари мавжуд. Ушбу материалларнинг аксарияти катта тарихий ва маданий аҳамиятга эга, аммо вақт ўтиши билан жисмоний бузилиш ва зарарга дучор бўлади. Бинобарин, реставрация ва консервация масалалари ахборот-кутубхона ва ахборот-ресурс марказлари фондларининг сақланишини таъминлашда асосий ўрин тутади.

Ушбу мақолада кутубхона ва архив фондларини сақлашда реставрация ва консервациянинг ўрни ҳақида сўз боради. Қайта тиклаш ва консервация қилишда мутахассислар дуч келадиган асосий муаммолар таҳлил қилинади. Ҳужжатларнинг ҳолатини баҳолаш, реставрация ишларини режалаштириш ва амалга оширишга ёндашув кўриб чиқилади. Ахборот-кутубхона ва ахборот-ресурс марказлари шароитида реставрация ва консервация имкониятларини кенгайтириш имконини берувчи инновацион усулларга алоҳида эътибор қаратилади.

Ҳужжатлар шикастланишининг асосий сабаблари:

Ахборот-кутубхона ва ахборот-ресурс марказларининг фондлари бир қатор сабабларга кўра шикастланади.

Биринчидан, бу материалларнинг табиий қариши. Қоғоз, пергамент, нитроцеллюлоза плёнкалари вақт ўтиши билан кучини йўқота-

ди ва заифлашади. Бўёқлар униқади, магнит ленталар ўз хусусиятларини йўқотади. Бу жараёнлар муқаррар, лекин уларнинг тезлигини оптимал сақлаш шароитларини яратиш орқали секинлаштириш мумкин.

Иккинчидан, юқори ҳарорат ва намлик, ҳавонинг ифлосланиши, моғор, зараркунандалар каби ноқулай сақлаш шароитлари катта зарар келтиради. Ҳарорат ва намлик шароитининг назоратсиз ўзгаришлари материалларнинг деформациясига ва ҳатто йўқ бўлиб кетишига олиб келади.

Учинчидан, эҳтиётсиз фойдаланиш, ташиш ва нотўғри сақлаш натижасида юзага келадиган механик шикастланишлар.

Ва ниҳоят, ёнғин, сув тошқини, зилзила ва бошқа фавқулодда вазиятларда ҳужжатлар жиддий шикастланиб, бу турдаги талофатлар мураккаб тиклаш жараёнлари ўтказилишини талаб қилади.

Шундай қилиб, бир қатор сабабларга кўра ахборот-кутубхона ва ахборот-ресурс марказлари материалларининг хизмат муддатини узайтириш учун уларни қайта тиклаш ва консервация қилиш зарур.

Реставраторлар объектнинг хусусиятлари ва зарар турига қараб механик, кимёвий ва физик ишлов бериш усуллари мажмуасидан фойдаланадилар. Озон - вакуумли тозалаш, ультрабинафша нурланиш, ферментатив даволаш каби инновацион технологиялар кенг қўлланилади

Ҳужжатларнинг ҳолатини баҳолаш

Қайта тиклаш ишларини режалаштириш ва амалга ошириш учун ҳужжатларнинг жорий жисмоний ҳолатини баҳолаш керак. Шу мақсадда экспертиза ўтказилади, жумладан:

- ҳужжатни визуал текшириш,
- мавжуд зарар ва нуқсонларни аниқлаш,
- зарарланиш сабабларини аниқлаш,
- сақлаш шароитларини баҳолаш,
- материалларнинг таркиби ва хоссаларини таҳлил қилиш,
- ҳужжатнинг таркибий тузилишини ўрганиш,
- физикавий ва кимёвий параметрларни назорат қилиш (pH, намлик ва бошқалар).

Кенг қамровли сўров асосида зарурий тиклаш чора-тадбирларининг устуворлиги ва кўлами тўғрисида хулоса чиқарилади.

Кичкина шикастланган ҳужжатлар фақат оддий профилактика муолажаларинигина талаб қилиши мумкин. Оғир шикастланган объектлар учун эса, индивидуал тиклаш режасини ишлаб чиқиш талаб этилади.

Қайта тиклашга ёндашув ва унинг усуллари

Қайта тиклаш ҳужжатнинг асл хусусиятларини ва мустаҳкамлигини максимал даражада тиклашга қаратилган. Шу билан бирга, қуйидаги ахлоқий меъёрларга риоя қилинади:

- барча амалга оширилган ўзгартиришларни орқага қайтариш имкониятини сақлаб қолиш;
- қайта тиклаш ишлари объектнинг тарихий кўринишининг бузилишига олиб келмаслиги.

Қайта тиклаш ишларининг асосий йўналишлари:

- Ҳужжатнинг асоси ва тузилишини мустаҳкамлаш;
- объектнинг яхлитлигини тиклаш;
- биологик зарар оқибатларини бартараф этиш;
- аввалги нотўғри реставрация асоратларини олиб ташлаш;
- дезинфекция;
- қоғозни нейтраллаштириш;
- йўқотилган унсур ва бўлаклар ўрнини тўлдириш.

Реставраторлар объектнинг хусусиятлари ва зарар турига қараб механик, кимёвий ва физик ишлов бериш усуллари мажмуасидан фойдаланадилар. Озон - вакуумли тозалаш, ультрабинафша нурланиш, ферментатив даволаш каби инновацион технологиялар кенг қўлланилади.

Кутубхона фондларини сақлаш

Сақлаш ҳужжатнинг йўқ бўлиб кетишини секинлаштириш ва кейинги зарарни олдини олишга қаратилган. Фондни муҳофаза қилиш фаолияти қуйидагиларни ўз ичига олади:

- оптимал сақлаш шароитларини яратиш;
- боғлаш ва қадоқлаш;
- ҳужжатни ташқи таъсирлардан изоляция қилиш;
- объект ҳолатини барқарорлаштириш;
- превентив ҳимоя қутиларидан фойдаланиш;
- ҳужжатларнинг ҳолатини мунтазам назорат қилиш.

Сақлашнинг стандарт ҳарорат-намлик ва ёруғлик шароитларини таъминлаш, ҳаво таркибини назорат қилиш, биологик зараркунандалардан ҳимоя қилиш алоҳида аҳамиятга эга. Тўғри танланган боғловчи материаллар ҳам ҳужжатнинг мустаҳкамлигини оширади.

Шундай қилиб, мураккаб консервация ҳужжатларнинг қаришини секинлаштиради ва қайта тиклаш заруратини кечиктиради.

Реставрация ва консервацияда инновацион технологиялар

Инновацион технологияларнинг ривожланиши кутубхона фондларини реставрация қилиш ва консервация қилиш муаммолари-

ни ҳал қилишда янги истиқболларни очади. Баъзи илғор усуллар:

• Лазер билан тозалаш ҳужжат асосига зарар етказмасдан кирни олиб ташлаш имконини беради.

• Йўқолган парчаларни қайта тиклаш учун 3D сканерлаш ва чоп этиш қўлланилади.

• Қоғоз кислоталилигини оммавий нейтраллаш махсус камераларда амалга оширилади.

• RFID (Радио частотали идентификациялаш технологияси) теглари сақлаш шароитларини автоматик кузатишни таъминлайди.

• Полимер плёнкалардаги инкапсуляция ташқи таъсирлардан ҳимоя тўсиқ ҳосил қилади.

Янги технологияларни жорий этиш реставраторлардан замонавий техника ва жиҳозларни ўзлаштиришни талаб этади. Бу ҳужжатларни тиклаш ва сақлаш имкониятларини кенгайтириш имконини беради.

Реставраторларни тайёрлаш ва малакасини ошириш

Қайта тиклаш ва консервация хизматлари ишининг самарадорлиги кўп жиҳатдан инсон ресурсларига боғлиқ. Реставратор кимё, техника, тарих каби фанлардан билим ва амалий кўникмалар малакасига эга бўлиши керак.

Ўзбекистонда реставраторлар ихтисослаштирилган таълим муассасаларида тайёрланади. Бироқ, битирувчилар ҳар доим ҳам кутубхона фондлари ва архив материаллари билан ишлаш кўникмаларига эга эмаслар, шунинг учун қўшимча иш жойида ўқитиш талаб этилади.

Қайта тиклаш бўлимларининг малакасини ошириш учун қуйидагилар тавсия этилади:

• етакчи реставрация марказларида амалиёт ўташ;

• таклиф этилган мутахассислар томонидан семинарлар ва маҳорат дарсларини ташкил этиш;

• профессионал жамоада ўз-ўзини тарбиялаш ва тажриба алмашишни рағбатлантириш;

• замонавий ихтисослаштирилган адабиётлар ва маълумотлар базаларидан фойдаланишни таъминлаш;

• Фонд ходимларнинг конференция ва кўргазмаларда иштироки.

Мунтазам тренинглар реставраторларга реставрация бўйича янгиликлар ва илғор тажрибалардан хабардор бўлиш имконини беради. Бу кутубхона фондини асраб-авайлаш борасидаги ишларнинг юқори сифати гаровидир.

Шундай қилиб, реставрация ва консервация ахборот-кутубхона ва ахборот-ресурс марказларининг фондларини сақлашда асосий роль ўйнайди. Ушбу фаолият ёзма манбаларни тиклаш, барқарорлаштириш, ҳужжатларнинг хизмат қилиш муддатини узайтиришга қаратилган.

Анъанавий ва инновацион усулларни бирлаштирган комплекс ёндашув реставрация ва консервация соҳасидаги имкониятларни кенгайтиради. Кадрларни узлуксиз тайёрлаш ва малакасини ошириш катта аҳамиятга эга.

Кутубхона фондларини сақлаш муаммолари янги технологияларни тадқиқ этиш ва ривожлантиришни тақозо этади. Реставрация лабораторияларининг моддий-техник базасини модернизация қилиш, ҳужжатларни сақлаш шароитларини назорат қилишнинг автоматлаштирилган тизимларини жорий этиш зарур. Бу муаммоларнинг ечими ахборот-кутубхона ва ахборот-ресурс марказларининг энг қимматли фондларини ҳозирги ва келажак авлодлар учун узоқ муддатли сақлашга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Иванова О.Е. Ҳужжатларни тиклаш учун замонавий технологиялар. М.: Россия давлат кутубхонаси, 2015. 240 б.

2. Петров В.А. Кутубхона фондларини сақлаш. Санкт-Петербург: Касб, 2019. 185 б.

3. Леонтиева И.Г. Россияда реставраторлар таълими: муаммолар ва истиқболлар // Библиотековедение. 2021. Но2. 35-41-бетлар.

4. Ҳанус Ж. Кутубхона фондларини тиклашнинг замонавий технологиялари // Академик кутубхоначилик журнали. 2020 жилд . 46, № 5.

5. Ямаучи К. Маданий меросни рақамли реконструкция қилиш ва тиклаш // Рақамли кутубхоналар бўйича халқаро конференция материаллари. Токио , 2017 йил.

Ўзбекистонда реставраторлар ихтисослаштирилган таълим муассасаларида тайёрланади. Бироқ, битирувчилар ҳар доим ҳам кутубхона фондлари ва архив материаллари билан ишлаш кўникмаларига эга эмаслар, шунинг учун қўшимча иш жойида ўқитиш талаб этилади

Анъанавий ва инновацион усулларни бирлаштирган комплекс ёндашув реставрация ва консервация соҳасидаги имкониятларни кенгайтиради. Кадрларни узлуксиз тайёрлаш ва малакасини ошириш катта аҳамиятга эга